

НАПРЯМКИ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 3, с. 175–179

У статті розкривається поняття моніторингу в системі фінансового менеджменту. Розглядаються фактори впливу на діяльність підприємства, особливості здійснення зовнішнього і внутрішнього моніторингу його фінансового стану. Визначаються напрямки та етапи здійснення моніторингу фінансово-господарського стану підприємства на основі його фінансової звітності.

В умовах сучасного розвитку інформаційної економіки та корпоративних відносин діяльність кожного господарського суб'єкта є предметом уваги великого кола учасників ринкових відносин, зацікавлених у результатах його функціонування. Щоб забезпечувати виживання підприємства в сучасних умовах, управлінському персоналу необхідно насамперед уміти реально оцінювати фінансові стани як свого підприємства, так і існуючих потенційних конкурентів, а також здійснювати моніторинг фінансово-господарського стану діяльності підприємства. Фінансовий стан — найважливіша характеристика економічної діяльності підприємства. Вона визначає конкурентоздатність, потенціал у діловому співробітництві, оцінює, наскільки гарантовані економічні інтереси самого підприємства і його партнерів у фінансовому і виробничому відношенні. Однак одного уміння реально оцінювати фінансовий стан недостатньо для успішного функціонування підприємства і досягнення поставленої мети.

Перехід до ринкової економіки вимагає від підприємства підвищення ефективності виробництва, конкурентоздатності продукції та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, активізації підприємництва тощо. У реалізації цього завдання важливу роль відіграє контроль за станом господарської діяльності підприємства з погляду дії зовнішніх і внутрішніх факторів його діяльності. Тобто з допомогою методів і прийомів

фінансового моніторингу виробляються стратегія і тактика розвитку підприємства, розробляються плани й управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва, оцінюються результати діяльності підприємства, його підрозділів і працівників.

В економічній теорії та практиці під моніторингом стану підприємства розуміють аналіз і оцінку фінансового та економічного стану підприємства на основі даних фінансового обліку. З позицій фінансового менеджменту моніторинг стану підприємства можна розглядати як функціональну підсистему, що містить такі функції управління: прогнозування, планування, облік, контроль, аналіз та оцінка показників фінансово-господарського стану підприємства. Іншими словами — це спеціальна система методів та інструментів, спрямованих на функціональну підтримку менеджменту підприємства в галузі його інформаційного забезпечення.

Моніторинг можна охарактеризувати як систему інформування про стан досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства, відхилення прогнозованих та планованих показників стану підприємства від заданих значень, розрахунок аналітичних показників аналізу та оцінки фінансового стану підприємства, показників стану підприємства в галузі та на товарних і фінансових ринках.

Для з'ясування стану досягнення цілей діяльності підприємства потрібно здійснити моніторинг, який забезпечує:

- збір і аналіз внутрішньої та зовнішньої інформації про стан підприємства;
- виявлення “вузьких місць” на підприємстві;
- аналіз фінансової діяльності окремих “центрів відповідальності”;
- аналіз окремих фінансових та інвестиційних операцій;
- оцінювання фінансової діяльності підприємства загалом;
- аналіз зовнішнього середовища та оцінку нових шансів;
- контроль ризиків діяльності підприємства;
- виявлення резервів зменшення собівартості, підвищення прибутку підприємства;
- виявлення кризових явищ у фінансовій та господарській діяльності підприємства.

Відповідно до поняття фінансів підприємства (формування фінансових ресурсів, розподіл та їх використання) розрізняють три основні функціональні блоки фінансового менеджменту: фінансування, інвестування, облік і контроль (контролінг). Ці блоки тісно пов'язані між собою та утворюють цілісну систему функцій фінансового менеджменту [2]. Моніторинг фінансово-господарського стану підприємства є важливою підсистемою, що надає необхідні дані.

Перелік функціональних груп даних, якими оперує моніторинг в системі фінансового менеджменту, представлений в таблиці.

Моніторинг в системі фінансового менеджменту

Джерела фінансування	Моніторинг	Інвестиції
Управління активами	Фінансовий аналіз стану підприємства	Управління реальними інвестиціями
Управління власним капіталом	Внутрішній аудит та аналіз	Управління фінансовими інвестиціями
Управління позиченим капіталом	Оцінка інвестиційної привабливості підприємства	Оцінка ефективності інвестицій
Управління залученим капіталом	Оцінка ризиків	Формування інвестиційного портфеля
Управління грошовими потоками	Система раннього попередження та реагування	Оцінка кон'юнктури ринків

Побудова системи моніторингу на підприємстві передбачає виконання таких етапів робіт:

- визначення сфер спостереження: зовнішніх і внутрішніх, суб'єктів та об'єктів даних моніторингу;

- визначення характеру інформації, яку треба зібрати, проконтролювати та обробити (наприклад, системи цільових показників та критеріїв їх порівняння);
 - організувати систему збору та обробки інформації (формування інформаційних каналів);
 - визначення систем аналітичної обробки інформації (систем і методів аналізу та оцінки даних);
 - визначення алгоритмів координації, даних для регулювання стану тощо;
 - визначення періодичності збору даних для попереднього, оперативного та ретроспективного аналізу стану підприємства;
- У процесі вивчення та оцінювання розрізняють дві групи факторів впливу на діяльність підприємства:

- зовнішні або екзогенні, які не залежать від діяльності підприємства;
- внутрішні або ендегенні, які залежать від діяльності підприємства.

Зовнішні фактори поділяють на три підгрупи:

- соціально-економічні фактори загального розвитку країни;
- ринкові, що містять дані про товарні та фінансові ринки, дотичні до діяльності фірми;
- інші, що визначаються специфікою діяльності підприємства.

Внутрішні фактори також поділяють на підгрупи залежно від особливостей діяльності підприємства та рівнів управління:

- фактори виробничої діяльності;
- фактори, пов'язані з інвестиційною діяльністю;
- показники, що характеризують ефекти та ризики фінансової діяльності;
- показники стратегічного прогнозування стану підприємства;
- фактори поточного фінансового стану;
- перелік критеріїв порівняння та правил регулювання.

Наприклад, стійке економічне зростання підприємства забезпечується такими основними параметрами його фінансового розвитку:

- коефіцієнтом рентабельності реалізації продукції та послуг;
- політикою розподілу прибутку, що виражається коефіцієнтом капіталізації чистого прибутку;
- політикою формування структури капіталу, що виражається коефіцієнтом фінансового леверіджу, або політикою фінансування активів (коефіцієнт леверіджу активів);
- політикою формування складу активів, що визначається коефіцієнтом оборотності активів.

Всі показники стійкого економічного розвитку змінюються в часі, тому для забезпечення фінансової рівноваги підприємства необхідно періодично їх коригувати з урахуванням внутрішніх умов його розвитку, змін кон'юнктури ринків та інших факторів зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Таким чином, змінюючи значення перелічених параметрів фінансової стратегії підприємства, регулюють темпи його економічного розвитку в умовах фінансової рівноваги. Тому моніторинг цих параметрів має велике значення для стратегії діяльності підприємства.

Зовнішній моніторинг стану підприємства здійснюється за кількома напрямками: зовнішнє економічне середовище; політико-правове середовище; фінансове середовище. При цьому аналіз ситуацій здійснюють на трьох рівнях: макроекономічному, галузевому та на рівні підприємства.

Спочатку в його межах розглядають стан економіки та фінансового ринку загалом. Це дає змогу з'ясувати, наскільки загальна ситуація сприятлива для функціонування та інвестування, та визначити основні фактори, що детермінують зовнішню ситуацію підприємства.

Вивчення загальної економічної ситуації на першому етапі аналізу полягає у розгляді показників, які характеризують динаміку виробництва, рівень економічної активності, споживання та накопичення, розвинутість інфляційних процесів, фінансовий стан держави. При цьому намагаються виявити конкретні механізми впливу найважливіших політичних та соціальних подій на стан справ в економіці загалом. Виявлення факторів, що детермінують господарську ситуацію загалом і безпосередньо проявляються на фондовому ринку, дає змогу визначити загальні умови, на тлі яких доведеться проводити інвестиційну політику та будувати прогнози відносно перспектив їх зміни. Оскільки макроекономічна ситуація є предметом пильної уваги широкого кола економістів, під час проведення її фундаментального аналізу можна спиратись на достатньо глибокі аналітичні огляди, які звичайно роблять провідні експерти в цій галузі.

Загальноекономічна ситуація відображає стан в більшості сфер економіки, однак кожна з цих сфер підпорядковується не тільки загальним, а й своїм окремим, внутрішнім закономірностям. Відповідно висновки, що зроблені на макрорівні, потребують по відношенню до нижчого рівня конкретизації та коригування.

Розвиток галузей підпорядковується певним закономірностям. Початкові етапи їх становлен-

ня, пов'язані зі швидким підвищенням доходності, поступово змінюються більш чи менш тривалими періодами відносно стійкого розвитку.

З плином часу в окремих галузях може спостерігатися стагнація, а деякі з них просто відмирають. Тому під час аналізу намагаються виявити галузь, яка перебуває на підйомі і в межах встановлених інвестиційних пріоритетів дає найкращі в порівнянні з іншими можливості розміщення коштів.

Для галузевого етапу аналізу в системі зовнішнього моніторингу велике значення має наявність чіткої класифікації галузей та підгалузей, що відображає їх технічні властивості. Тому в умовах нашої країни, де останнім часом зруйнувалась попередня галузева структура, передусім необхідно чітко визначити, з яким колом підприємств пов'язаний аналіз, чи немає серед них тих, які більш доцільно було б зарахувати до інших галузей, та чи не випали з поля зору підприємства, що за своїми технологічними властивостями належать до галузі, що аналізується.

Для цілей аналізу застосовують умовний поділ усіх галузей на три основних типи: стійкі, циклічні і зростаючі.

Стійкі галузі вирізняються високою стабільністю свого розвитку й меншою мірою реагують на зміни макроекономічної ситуації. Діяльність підприємств, що належать до стійких галузей, звичайно характеризується високою надійністю, низьким рівнем ризику, але водночас меншою прибутковістю.

Показники діяльності *циклічних галузей* тісно пов'язані з фазою рівня ділової активності. До них належать насамперед галузі, підприємства яких виробляють засоби праці і товари тривалого користування. У періоди економічного спаду, погіршення ситуації з кредитами, галопуючої інфляції зменшуються можливості виробників купляти засоби праці, так само як і населення не в змозі купувати дорогі товари. Унаслідок цього знижується потреба у продукції зазначених галузей, що призводить до згорання їх програм. В умовах підйому починає реалізовуватися відкладений до кращих часів споживчий і продуктивний попит, отже, і діяльність циклічних галузей активізується. Тому ризик і результативність діяльності підприємств, що належать до цих галузей, істотно залежать від стану загальної ділової активності.

Зростаючі галузі вирізняються високими темпами розвитку порівняно з динамікою валового суспільного продукту. До їх числа належать такі, що перебувають на початкових етапах свого ста-

новлення, а також традиційні галузі, що переживають періоди відродження через впровадження нових технологій, випуск нетрадиційних видів продукції чи зміни у структурі попиту. Звичайно, підприємства цих галузей прагнуть вкладати якнайбільше коштів у розвиток виробництва, що звужує можливості виплати дивідендів за акціями. Водночас потенціал таких підприємств швидко зростає, що призводить до швидкого підвищення цін на цінні папери, що випускаються ними.

У ході галузевого аналізу порівнюють показники, що відбивають динаміку виробництва, обсяги реалізації, величину товарних запасів і запасів сировини, рівень цін і заробітної плати, прибутку, нагромаджень як у розрізі галузей, так і порівняно з аналогічними показниками загалом по країні.

При цьому у країнах з розвинутою економікою аналітики використовують стандартні індекси, що характеризують стан справ у різних галузях.

Після вивчення кон'юнктури загалом здійснюють аналіз окремих сфер ринку цінних паперів з метою виявлення таких, які в загальноекономічних умовах, що склались, найсприятливіші для розміщення коштів з точки зору обраних інвестиційних цілей і пріоритетів.

При цьому розглядають стан галузей та підгалузей економіки, що представлені на фондовому ринку. Виявлення найперспективніших напрямків розміщення коштів створює основу для вибору в їх межах конкретних видів цінних паперів, інвестиції в які забезпечили б найповніше виконання інвестиційних цілей підприємств, дольові та боргові фондові інструменти яких є в обігу на ринку. Це дає можливість вирішити питання про те, які цінні папери найпривабливіші, а які з тих, котрі вже придбані, необхідно продати.

Після того, як визначені найпридатніші галузі для розміщення коштів, з усього різноманіття підприємств треба вибрати такі, цінні папери яких забезпечать реалізацію поставлених інвестиційних цілей.

Одним із ключових факторів, що впливають на вартість цінних паперів будь-якого підприємства, є поточний фінансово-господарський стан і перспективи розвитку підприємства.

Зовнішній моніторинг стану підприємства здійснюють на основі даних зовнішньої звітності підприємства [1]. Напрямки зовнішнього моніторингу стану підприємства представлені на схемі.



Напрямки зовнішнього моніторингу стану підприємства

Для здійснення зовнішнього моніторингу використовують такі основні джерела інформації:

- дані річних і квартальних звітів про діяльність підприємства;
- матеріали, що підприємство публікує про себе;
- дані, що повідомляються в публічних виступах керівництва акціонерного товариства;
- дані, що надходять каналами електронних інформаційних систем;
- результати досліджень, виконаних спеціалізованими організаціями та іншими учасниками фондового ринку.

Конкретна схема аналізу результатів фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств визначається повнотою наявної інформації, особливостями діючої в тій чи іншій країні сис-

теми обліку і звітності, галузевою специфікацією, завданнями дослідження і деякими іншими обставинами. **Аналіз фінансово-господарського стану підприємства** в системі моніторингу його стану складається з кількох етапів.

На першому етапі аналізу стану справ на підприємстві звичайно оцінюють його поточний фінансовий стан і перспективи його зміни в довгостроковому плані. Далі показники порівнюють з аналогічними показниками інших підприємств, що належать до того ж сектора ринку, а так само із середніми показниками економіки загалом.

Існують визначені загальноновизнані уявлення щодо нормальної величини деяких найважливіших показників. Наприклад, поточний фінансовий стан може бути визнано задовільним у разі, коли сума оборотних коштів приблизно в два рази перевищує суму поточних пасивів підприємства.

Після визначення здатності підприємства виконувати поточні зобов'язання звичайно розглядають фінансовий стан з урахуванням довгострокових факторів.

Підприємство може залучати капітал трьома основними способами: через випуск акцій, через одержання кредиту в різній формі і через використання доходів. Для обчислення загального розміру мобілізованого компанією капіталу використовують показник капіталізації, що чисельно дорівнює сумі довгострокової заборгованості й акціонерного капіталу. Останній складається з номінальної вартості звичайних і привілейованих акцій, емісійного доходу, вартості акцій, придбаних самою компанією, і нерозподіленого прибутку, спрямованого на збільшення акціонерного капіталу.

Відношення одного з елементів показника капіталізації (вартості випущених в обіг облігацій, звичайних акцій, привілейованих акцій) до загальної його величини дає змогу обчислити коефіцієнти капіталізації, що характеризують ступінь залучення фірмою тих чи інших власних і позикових джерел для формування своїх ресурсів.

Підприємство, що залучає капітал тільки через випуск звичайних акцій, має консервативну структуру капіталу. Фірми, що значну частину своїх пасивів формують за рахунок позикових засобів, мають спекулятивну структуру капіталу. Рівень довгострокової заборгованості, що перевищує 30–35 %, як правило, оцінюється як ризикований.

На другому етапі аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства розглядають показники ефективності його роботи. Для цього обчислюють рівні рентабельності стосовно як ак-

тивів підприємства, так і обсягу реалізованої продукції та наданих послуг.

На третьому етапі аналізу глибше вивчається структура капіталу підприємства. Зокрема, може бути встановлене співвідношення між величиною капіталу, що належить акціонерам, і загальною сумою активів підприємства.

На четвертому етапі аналізу оцінюють потенціал акцій. Для цього встановлюють систему показників, що відображають якість цінного паперу:

- суму дивідендів, що припадає на одну звичайну акцію;
- співвідношення ціни акції та її прибутковості;
- співвідношення бухгалтерської та ринкової ціни акції;
- співвідношення дивідендів і доходності акції.

У ході аналізу порівнюють значення цих показників з даними інших фірм, а так само з їх величинами, що склалися у попередні роки. При оцінюванні результатів співставлень використовують матеріали попередніх стадій аналізу, які дають змогу з'ясувати ситуацію, що склалася.

Результати аналізу в системі внутрішнього моніторингу носять конфіденційний характер.

Глибина і ступінь деталізації вивчення підприємства залежать загалом від деяких факторів:

- суми коштів, що інвестуються, і очікуваних результатів від їх віддачі;
- повноти і ступеня вірогідності інформації про об'єкти інвестування;
- часу, відведеного для аналізу об'єкта інвестування й ухвалення рішення.

Різними можуть бути і методи фінансового аналізу підприємств, конкретний зміст яких визначається насамперед специфікою виробничо-комерційної діяльності досліджуваного підприємства. Проте можна сформулювати принциповий підхід до вивчення підприємств поза залежністю від сфер їх ділової активності. Сутність його полягає в послідовній деталізації проведеного аналізу шляхом аналізу підприємства на галузевому рівні та детальнішого вивчення фінансового стану підприємства.



Література

1. Методичні рекомендації з підготовки річних звітів відкритих акціонерних товариств та підприємств-емітентів облігацій. USAID/FMI. Проект з корпоративного управління. — К., 2000. — 184 с.
2. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посіб. — К.: Вид-во КНЕУ, 2000. — 412 с.